

- Челябинского государственного педагогического университета.* 2017. Вып. 6. С. 122–130.
4. Терещенко К. В. Толерантність особистості: міждисциплінарний підхід. *Актуальні проблеми психології.* Том 1. Вип. 52. 2019. С. 123–127.
  5. Братченко С. Л. Психологические основания исследования толерантности в образовании. *Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление:* Материалы 9-й науч.-практ. конф. Краснояр. гос. ун-та. 2013. С. 104–117.
  6. Кушнір Ю. В. Міжетнічна толерантність як характеристика взаємодії індивідів. *Наукові праці ВНЗ «Донецький національний технічний університет».* Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. 2015. Випуск 1 (16). С. 124–129.

Вакулюк А. О., здобувач вищої освіти,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Україна

Науковий керівник – Кушнір Ю. В., канд. пед. наук, доц.
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМООЦІНКИ ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ ТИПОМ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Зміни, які відбуваються у системі освіти, у сімейних взаємовідносинах, ціннісних орієнтаціях, пріоритетах, вагомо впливають на особистісне становлення підлітків. Підлітковий вік – перехідний та суперечливий період у становленні індивіда. Відбувається інтенсивний розвиток та формування особистості підлітка, якому необхідна правильна самооцінка, що формується найінтенсивніше саме у підлітковому віці. Процес формування свого «Я» породжує потребу в самовираженні, в апробації своїх життєвих сил та можливостей. Взаємопов'язані внутрішні спонукання, які спрямовують та орієнтують життєвий шлях підлітка у соціальному просторі й часі, підпорядковують собі всю мотиваційну структуру особистості, являють собою спрямованість. У підлітковому віці і самооцінка, і спрямованість є ключовими чинниками розвитку, від яких залежить подальше формування особистості.

Самооцінка є предметом аналізу і дослідження багатьох відомих психологів різних часів. Вивченням цього питання у підлітковому віці займалися

Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, М. Боришевський, Т. Драгунова. Самооцінка не є сталою характеристикою людини – це динамічне явище, формування якого відбувається в процесі діяльності й міжособистісної взаємодії. Провідним мотивом у період формування самооцінки виступає бажання затвердитися в колективі однолітків, завоювати авторитет, повагу й увагу товаришів. Вона виступає внутрішніми умовами регуляції поведінки й діяльності людини.

Поняття самооцінки включає знання про себе, отримані на основі оцінки оточуючих, і власну активність, спрямовану на усвідомлення власних дій і особистісних якостей. Знання, накопичені людиною про саму себе, а також самооцінка, сформована на основі цих знань, дозволяють сформувати багатомірне утворення, що називається «Я-концепцією» і становить ядро особистості [1].

У підлітковому віці починає розвиватися справжня самооцінка – оцінка самого себе з переважною опорою на критерії свого внутрішнього світу, обумовлені власним «Я». Варто зазначити, що за характером самооцінка буває трьох видів: адекватна самооцінка – реалістична оцінка людиною самої себе, своїх здібностей, моральних якостей і вчинків; завищена самооцінка – неадекватне завищення в оцінюванні себе суб'єктом; занижена самооцінка – неадекватне недооцінювання себе суб'єктом. Адекватна самооцінка сприяє ефективному розвитку особистості, тоді як занижена або завищена ускладнюють цей процес.

Поняття «спрямованість» у науковий вжиток введено психологом С. Рубінштейном. Він вважав, що спрямованість породжується залежністю людини від своїх потреб та інтересів, які вона усвідомлює або відчуває. Коли немає змоги задовольнити свою потребу, виникає напруга. Як результат з'являється бажання позбутися цієї напруги, саме в цей момент з'являється ціль, на яку спрямована подальша діяльність [2].

Загалом вивченням цього поняття займалися багато дослідників (О. Леонтьєв, Б. Ананьєв, А. Бодальов, Б. Ломов, А. Петровський, І. Кон).

На основі проведеного аналізу підходів у дослідженні спрямованості радянськими дослідниками можна зробити висновок, що основою всіх розглянутих підходів була концепція С. Рубінштейна [3].

Усі вищезазначені автори, незважаючи на різноаспектні акценти, розглядали спрямованість через приму потреб і мотивів. Також можна зазначити, що їх теорії мають багато спільних ознак, а саме: спрямованість – провідна характеристика особистості, яка зумовлює специфіку її проявів у діяльності, поведінці, характері, у ставленні до себе, світу, що визначає її соціальну і моральну цінність; основними складовими спрямованості є стійкі потреби, інтереси, світогляд, що включає переконання й ідеали; спрямованість виступає спонукальною силою вибіркової активності поведінки людини; основу спрямованості

особистості складає ієрархізована система мотивів. Залежно від провідних мотивів виділяють спрямованість особистості на себе, на інших людей, на діяльність.

Спрямованість у підлітковому віці, вивчалася такими вченими: Б. Ананьєв, К. Альбуханова-Славська, І. Бех, Л. Божович, І. Булах, Д. Фельдштейн та інші. Для нашого дослідження особливої ваги набуває підхід до дослідження особистості через поняття спрямованості, який розробили та обґрунтували Л. Божович, Б. Братусь, С. Максименко, С. Рубінштейн, Д. Фельдштейн, І. Кон. В їх теоріях прослідковується зв'язок самооцінки та спрямованості особистості.

Дослідник С. Максименко [3] пов'язує спрямованість із самоусвідомленням людини і розглядає її структуру через внутрішній світ людини. Самоусвідомлення є найважливішим фактором у формуванні спрямованості. Самоусвідомлення визначається як усвідомлення людиною себе самої у відношенні до зовнішнього світу та інших людей. Однією з форм самоусвідомлення є пізнавальна функція психічної діяльності, що виявляється в самоспостереженні, самооцінці, самоаналізі.

Проблему спрямованості в контексті ставлення людини до себе та до інших людей розглядає Б. С. Братусь. Він виділяє чотири рівні спрямованості [4].

1. Егоцентричний – характеризується переважним прагненням людини задовольнити власні потреби.
2. Групоцентричний – визначається тяжінням до ідентифікації себе з певною групою.
3. Гуманістичний – характеризується спрямованістю людини на діяльність, яка стане в нагоді іншим людям, суспільству загалом.
4. Духовний, або есхатологічний – обумовлений розвитком духовного світу людини, його зв'язком з богом.

Дослідник Д. Фельдштейн розглядає чутливість підлітка до нових соціальних впливів і акцентує на тому, що в цьому віковому періоді переважає спрямованість особистості на себе, а саме на самоствердження, на демонстрацію власної індивідуальності та на становлення самооцінки. Він розробив типологію підліткової спрямованості [17], яка доповнює погляди попередників щодо провідних мотивів цієї вікової категорії. Перший тип – підлітки з позитивним ставленням до себе та до свого оточення. Другий тип – «гуманістична спрямованість» – містить індивідуалістичну позицію. Другий підтип – підлітки з депресивною спрямованістю, для них характерна занижена самооцінка і стриманість щодо суспільства. Третій тип – підлітки із суїцидальною спрямованістю, вони пасивно ставляться до себе та до суспільства, коло їх цілей значно звужене.

Радянські дослідники Л. Божович, М. Неймарк розробили класифікацію за видами спрямованості особистості: з колективістською спрямованістю; з особистою спрямованістю; з діловою спрямованістю; зі змішаною спрямованістю або без явно вираженої спрямованості.

На думку І. Кона [17], особистісна спрямованість мотивації утворюється перевагою мотивів власного благополуччя, прагненням до особистої першості, престижу; спрямованість на спілкування та взаємні дії виявляється тоді, коли вчинки людини визначаються потребою у спілкуванні; ділова спрямованість відбиває перевагу мотивів, породжуваних самою діяльністю, безкорисливе прагнення до пізнання.

На основі проаналізованих джерел можна зробити висновок про основні тенденції поведінки цього вікового періоду. Узагальнюючи основні характеристики типів самооцінки, було визначено, що: підлітки з адекватною самооцінкою мають велике поле інтересів, активність їх спрямована на різні види діяльності, а також на міжособистісні контакти, які помірні й доцільні, спрямовані на пізнання інших і себе в процесі спілкування. Підлітки з низькою самооцінкою схильні до депресивних тенденцій, прагнуть до афіліації, тому зорієнтовані на спілкування. Підлітки з тенденцією до сильного завищення самооцінки виявляють достатню обмеженість у видах діяльності, у спілкуванні проявляють обмежений інтерес до інших.

Список використаних джерел

1. Гірчук О. В., Подкопаєва Ю. В. Умови формування та трансформації самоставлення у дітей і підлітків. *Психологія: реальність і перспективи*: збірник наукових праць РДГУ. 2019. Вип. 12. С. 184–189.
2. Семенов О. До питання спрямованості особистості. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2015. № 1. С. 109–115.
3. Шилова Н. І. Спрямованість особистості як соціально-психологічне явище. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. Вип. 5 (1). С. 135–140.
4. Шилова Н. І. Психологічні особливості спрямованості особистості сучасного підлітка. *Теорія і практика сучасної психології*. 2017. № 2. С. 54–58.
5. Кузнецов М. А. Мотивація людини: основні форми та закономірності функціонування. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2012. Вип. 44 (1). С. 116–137.